

ANTONI CETNAROWICZ,
NARODNI PREPOROD U ISTRI (1860-1907),

Srednja Europa, Zagreb, 2014., 274 str.

Izdavačka kuća Srednja Europa objavila je 2014. monografiju *Narodni preporod u Istri (1860-1907)* poljskog povjesničara Antonija Cetnarowicza. Monografija je prvi put objavljena 2010., a četiri godine kasnije hrvatski je prijevod postao dostupan hrvatskom čitateljstvu zahvaljujući prijevodu Magdalene Najbar-Agičić. Monografija je rezultat autorova opsežnog istraživačkog rada provedenog u arhivima i bibliotekama u Hrvatskoj, Sloveniji, Italiji, Austriji i Vatikanu.

U „Uvodu“ (str. 5-11) autor opisuje dosadašnja historiografska dostignuća na temu narodnog preporoda u Istri. Upućuje na to kako u historiografiji nedostaje sveobuhvatna i iscrpna obrada na temu narodnog preporoda u Istri, što pripisuje raspršenosti arhivske građe u mnogim hrvatskim, slovenskim, austrijskim i talijanskim arhivima. U talijanskoj historiografiji pitanje hrvatskog i slovenskog nacionalnog pokreta javlja se u okviru općih radova na temu iz povijesti Istre ili pitanja iredentizma, pri čemu su se oblikovale dvije struje: marksistička i nacionalistička struja. Potonja je predstavljala glavnu struju talijanske historiografije 19. stoljeća i od 1918. do 1945. Autor napominje kako suvremena talijanska historiografija pokušava ponuditi nove interpretacije nadovezujući se na nacionalističku struju. Govoreći o hrvatskoj i slovenskoj historiografiji, autor iznosi stav kako su se ideološki teret i tadašnja metodologija odrazili na općoj slici nacionalnih odnosa i ocjeni narodnog preporoda. Zaključuje kako je hrvatska historiografija do sedamdesetih godina prošlog stoljeća nastojala interpretirati početke nacionalnog pokreta u Istri u kontekstu društveno-ekonomskih promjena. Autor kao glavni sadržaj narodnog preporoda u Istri vidi borbu Hrvata i Slovenaca protiv talijanske manjine (građanstvo, zemljoposjednici, birokracija) koja je branila svoju političku hegemoniju, a kao jedan od njenih elemenata bila je borba za jezičnu ravnopravnost u školstvu, sudstvu i saboru. Prema autorovu mišljenju, važna su i još uvijek nedovoljno istražena pitanja uloga slavenskog katoličkog

svećenstva te pitanje hrvatsko-slovenske suradnje u Istri u razdoblju preporoda, što je ujedno i predmet ove knjige.

U prvom poglavlju „Istra u prvoj polovici 19. stoljeća“ (str. 13-23) autor ukratko opisuje društveno-političke promjene koje je Istra iskusila tijekom prve polovice 19. stoljeća pod utjecajem općih europskih kretanja toga vremena. Napominje kako je habsburška upravna reorganizacija, odnosno osnivanje Istarskog okruga 1825., promijenila etničku strukturu Istre i omogućila slovenskom stanovništvu postizanje odlučujuće brojčane nadmoći. Početke buđenja nacionalne svijesti Hrvata i Slovenaca u Istri autor opravdano smješta u tridesete i četrdesete godine 19. stoljeća, kada u Istru prodire ideja ilirizma. Svjesnijem i organiziranijem načinu buđenja nacionalne svijesti hrvatsko i slavensko svećenstvo pristupa tijekom pedesetih godina 19. stoljeća noseći iskustva „Proljeća naroda“. Autor smatra kako do 1848. teško može biti govora o talijanskom nacionalnom pokretu u Istri jer je pojam *italianita* u odnosu na Trst, Istru i Dalmaciju do tada sadržavao kulturnu dimenziju, dok je nacionalna ideja bila još uvijek u svom začetku. Tek je 1848. godina suočila talijanski građanski sloj s rješavanjem smještaja Istre u budućim nacionalnim granicama.

Drugo poglavlje, „Nacionalni pokret Hrvata i Slovenaca na početku ustavne ere“ (str. 25-44), objašnjava razvoj i smjer talijanskog iredentizma u Istri poslije propasti revolucionarnih pokreta u Europi. Novi impuls za pokretanje šire djelatnosti talijanskih iredentista bili su događaji koji će dovesti do ujedinjenja Italije. Nositelji iredentističke struje u Istri bili su Carlo Combi i Tomasso Luciani, koji su preko raznih organizacija nastojali mobilizirati istarske Talijane za borbu za ujedinjenje Istre s Italijom. Istarski Hrvati i Slovenici svoju su priliku za uključenje u javni život i mogućnost odlučivanja o vlastitoj mogućnosti dočekali 1861., kada je u monarhiji obnovljen ustavni život. Istarski sabor postat će poprištem borbi između istarskih Slovenaca i Hrvata s jedne te Talijana s druge strane u čijem će središtu biti borba za ravnopravnost jezika u upravi, školstvu i javnim uredima. U tom razdoblju Beč je podržavao zahtjeve slavenskog stanovništva kako bi oslabio talijansku stranu koja je bila u svojevrsnom iredentističkom zanosu.

„Nacionalni pokret u razdoblju rata 1866. i ustavnih promjena“ (str. 45-62) naslov je trećeg poglavlja, u kojem autor analizira razvoj talijanske iredente te hrvatskog i slovenskog nacionalnog pokreta u Istri u razdoblju talijanskog rata za ujedinjenje. Napominje kako su vodeće ličnosti talijanskog *Risorgimenta* (među njima i Mazzini) granicu Italije vidjeli do Trsta ili

do Soče, dok su istarski iredentisti (Combi i Luciani) nastojali preko brojnih apela i memoranduma skrenuti talijanskom kralju pozornost na talijanski karakter Istre. Razmišljalo se i o iskrcavanju Garibaldijevih trupa u Istru, zbog čega je u Voloskom uvedeno stanje pripravnosti. Vjernost koju su u tim trenucima pokazali slavenski stanovnici Istre i Primorja pomogla je vladi da donese odluke vezane uz šire uvođenje slavenskog jezika u upravi. Transformacija Habsburške Monarhije u dualnu Austro-Ugarsku aktivirala je nacionalne pokrete među južnim Slavenima, koji su počeli strahovati od mađarske ili njemačke hegemonije. Pojava panslavizma osjetila se i u Istri, dok je austrijsko-mađarski sukob oko Rijeke stvorio problematičnu situaciju u Kastvu i Liburniji, gdje se formirao pokret za priključenje tog područja Hrvatskoj, odnosno Ugarskoj. Slične su se pojave bilježile i među Slovencima iz Istre, koji su tražili priključenje okruga Volosko Kranjskoj. Kraj šezdesetih obilježen je i snažnim antiklerikalnim pokretom koji je štetio hrvatskom i slovenskom nacionalnom pokretu u ostvarivanju njegovih ciljeva. Sekularizacija školstva i udaljavanje slavenskog svećenstva od vođenja škola predstavljali su veliku opasnost zbog toga što je upravo kler nosio teret obrane jezika i nacionalnih prava istarskih Hrvata i Slovenaca.

„Sedamdesete godine 19. stoljeća. Organiziranje narodnog pokreta“ (str. 63-98) razdoblje je kojim se bavi četvrto poglavlje. U njemu autor opisuje organiziranje djelovanje hrvatskog nacionalnog pokreta, čije se snage okreću pokretanju časopisa na hrvatskom jeziku radi povećanja interesa širih društvenih slojeva za nacionalnu borbu i buđenje nacionalne svijesti. Takvu pojačanu preporodnu aktivnost istarskih Hrvata autor povezuje s velikom mobilizacijom slovenskoga nacionalnog pokreta radi suprotstavljanja njemačkom, odnosno talijanskom hegemonizmu. Takav oblik borbe pogodovao je zbližavanju hrvatskih i slovenskih preporoditelja. Kako bi popularizirali nacionalni pokret među širim slojevima društva, Hrvati i Slovenci počeli su organizirati velike skupove na otvorenom. Prema autoru, to je dokaz radikalizacije slavenskog nacionalnog pokreta u Istri. Sedamdesete su ujedno donijele i borbu na razini općina čije je osvajanje predstavljalo čvrst temelj za buduću nacionalnu borbu. U Istarskom saboru i Carevinskom vijeću politička borba vrtjela se oko pitanja jezične ravnopravnosti u školama. Jačanjem hrvatskog i slovenskog nacionalnog pokreta i talijanskog iredentizma politika Beča počela se mijenjati svjesna da se jačanje Slavena u Monarhiji može pokazati jednako opasnim ili čak opasnijim od talijanskog iredentizma. Osnivanje

Hrvatsko-slovenske narodne stranke 1878. predstavljalo je za Hrvate u Istri prelazak na novu etapu nacionalnog pokreta.

Peto poglavlje, „Istra osamdesetih godina 19. stoljeća“ (str. 99-152), opisuje smjenu generacije u vodstvu Hrvatsko-slovenske narodne stranke. Simboličan preokret i završetak prve etape narodnog preporoda u Istri predstavlja smrt biskupa Jurja Dobrile. U pokretu sve veći utjecaj stječu Vjekoslav Spinčić, Matko Laginja i Matko Mandić, sva trojica vezana uz pravašku ideologiju. Ulazak Italije u savez s Austro-Ugarskom te posljedično suzbijanje iredente u Istri, uza sve jači utjecaj narodne stranke među pukom, omogućili su Hrvatsko-slovenskoj narodnoj stranci određene političke uspjehe. Unatoč tome, pojavljuju se lokalni separatizmi unutar pokreta kao nedostatak nacionalne svijesti. Iznenadujuće je što je do pojave došlo u Liburniji, kolijevki nacionalnog pokreta u Istri. Ipak, osamdesete su u Istri završile uspješno za Hrvatsko-slovensku narodnu stranku koja je na izborima za Istarski sabor povećala broj svojih mandata, a njeni su članovi ušli u sastav Zemaljskog odbora.

Šesto poglavlje, „Devedesete godine 19. stoljeća. Prolazna kriza u prepodnom pokretu“ (str. 153-208), započinje analizom izbora za Carevinsko vijeće 1891. koji su bili prva velika provjera odnosa strana u Istri. Održani u napetom ozračju i praćeni incidentima i nepravilnostima, izbori su se pokazali uspješnima za Hrvatsko-slovensku stranku čiji su kandidati osvojili dva mandata. Istovremeno jača i hrvatsko-slovenska suradnja kao posljedica jačanja talijanske liberalne stranke. Suradnju su ugrožavali Hrvati koji su pod utjecajem pravaške ideologije težili priključenju Slovenije u buduće Hrvatsko Kraljevstvo. S druge strane, talijanska liberalna stranka djelovala je vrlo organizirano razvijajući mrežu različitih društava i organizacija, među kojima se isticala *Lega Nazionale* osnovana 1891. Dvije godine kasnije Hrvatsko-slovenska stranka osnovala je Družbu sv. Ćirila i Metoda u Puli. Oštra borba vodila se za jezičnu ravnopravnost, osobito za pravo korištenja hrvatskog jezika tijekom saborskih sjednica, predaje interpelacija i pisanja zapisnika na hrvatskom jeziku. O ovom su pitanju Laginja i Spinčić razgovarali s premijerom Badenijem, koji je ubrzo potom posjetio Istru i bolje se upoznao s političkim stanjem u pokrajini. U tom se razdoblju pojavio separatistički „Istrijski pokret“ Ivana Krstića koji je pridonio porazu Hrvatsko-slovenske stranke na izborima za Carevinsko vijeće 1897. Međutim, kraj stoljeća za istarske je Hrvate donio osnivanje hrvatske gimnazije u Pazinu.

Posljednje poglavlje, „Istra početkom 20. stoljeća“ (str. 209-238), govori o razdoblju u kojem je Hrvatsko-slovenska stranka prošla put od duboke krize

do uspjeha na izborima za Carevinsko vijeće 1907. Kriza je prevladana reorganizacijom strukture i oblika stranačkog djelovanja, a pogodno su djelovali i vanjski čimbenici, ponajprije razvoj događaja u Hrvatskoj uslijed kojih je zbačen ban Khuen-Héderváry te reforma izbornog sustava za Carevinsko vijeće. U međuvremenu su se u talijanskom nacionalnom pokretu počele uočavati klasne razlike koje su vodile slabljenju talijanske liberalne stranke već načete unutarnjim sukobima. Izbori za Carevinsko vijeće 1907. bili su vrlo uspješni za Hrvatsko-slovensku narodnu stranku čiji su kandidati već u prvom krugu osvojili mandate, dok je Hrvatsko-slovenska stranka osvojila dvostruko više glasova u odnosu na talijansku liberalnu stranku. Prema autorovu mišljenju, rezultati izbora nisu samo pobjeda preporodnog pokreta Hrvata i Slovenaca u Istri već pružaju dokaz postizanja visokog stupnja nacionalne svijesti među slavenskim stanovništvom Istre nakon duge i teške nacionalne borbe.

Slijede „Pogovor“ (239-242), „Izvori i literatura“ (243-251), „Kazalo mješta“ (253-256), „Kazalo osobnih imena“ (257-262) te neimenovani dio koji sadrži slike (263-274).

Služeći se velikim brojem novih povijesnih izvora i rezultatima dosadašnjih historiografskih istraživanja, Antoni Cetnarowicz uspio je na smislen način predočiti nacionalnointegracijske procese na području istarskog poluotoka. Njegovo djelo *Narodni preporod u Istri (1860-1907)* primjer je koji treba slijediti u budućim historiografskim istraživanjima.

Nikša Minić